

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

ראיית פני הבית
בתרומורת ומעשרות

- קע"ה -

נמסר בשבת פרשת כי תבא ה'תשי"ע

נכתב בידי הרב יוסף בן ארזה שליט"א

בשבת פרשת ניצבים וילך יחל שיעור בשעה 5:15 אה"צ אי"ה ויהיה בענין: 'ערבות במצוות'.
מנחה ב- 4:55. לא תקיים תפילת מנחה אחרי השיעור.
בשבת שובה לא יתקיים שיעור. השיעור הבא אי"ה יתקיים ביו"ט ראשון של סוכות אה"צ.
תבוא על כך הודעה נפרדת.

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לכתובת:
timnal@zahav.co.il

ראיית פני הבית בתרומות ומעשרות

סוגיתנו שזיתים וענבים כלולים גם הם בדין תירוש ויצהר לחייבם מדאורייתא. וע"ע טו"א ר"ה טו:].

ונחלקו הרמב"ם והראב"ד (מעשר ג,ב; ד,א) במסקנת ההלכה; דעת הרמב"ם כתירוץ הראשון, שלא חילק בין המינים אלא כולם פטורים קודם ראיית פני הבית. והראב"ד השיג וחילק.

והנה יש לדון בדעת הרמב"ם שבכל המינים אינו חייב עד שיראה פני הבית, האם מירוח לבדו לאו כלום הוא, וכל מקום ששנינו ענין מירוח וגמר מלאכה היינו רק בצירוף הכנסה לבית, או דלמא אף המירוח לבדו מלתא הוא. ומצינו שנחלקו הראשונים בשאלה זו; דהנה תנן בפאה (א,ו) שהפאה וההפקר פטורים מן המעשרות רק אם הניח והפקיר קודם המירוח, וכן לענין הקדש. ופירש הר"ש דלמאן דבעי ראיית פני הבית מיירי מתניתין במירוח בבית אבל קודם הכנסה לבית לא חשיב 'מירוח'. וכיוצא בזה כתבו התוס' בשבת (קכז:): לענין הא דאמרין מעשר ראשון שהקדימו בשבולין פטור מתרומה גדולה ואם הקדימו בכרי חייב, שכבר אידגן [ונתחייב בתרומה ושוב לא יפטור] - והקשו התוס' הא לא ראה פני הבית. וכתבו בתירוצם השני דהא דנקט 'אידגן' היינו ככל דינו שראה פני הבית, אלא מלתא דפסיקא נקט דאיכא למאן דאמר דלא בעינן ראיית פני הבית אלא בזיתים וענבים דלאו בני גורן נינהו. הרי נקטו הר"ש והתוס' דגמר מלאכה בלא ראיית פני הבית אינו כלום, וכל אותן החיובים או הפטורים שתלאום במירוח, הכוונה למירוח עם ראיית פני הבית.

לעומת זאת הרמב"ם, הגם שפסק בכל המינים שאינו חייב עד שיראה פני הבית כאמור, כתב (תרומות ג,ג) שאם הקדים והפירש מעשר ראשון ללוי לאחר הדישה [כלומר דישה ומירוח. כס"מ] חייב בתרומה. הרי נקט שהמירוח לבדו קובע החיוב, שלכן אם הקדימו ללוי בכרי, אעפ"י שלא ראה פני הבית לא נפטר מתרומה גדולה. ואמנם כבר הראו המשל"מ (שם) והגר"ח (בהל' מעשר) שכן היא דעת התוס' בביצה (יג: ד"ה ומה), דלענין דינא דהקדים למעשר בשבילים הכל תליא במירוח ולא בראיית פני הבית, אפילו לרבי ינאי. ופירש הגר"ח דבריהם דכל שהיה מירוח חשיב גמר חיובן ותו לא מיפטור, ונקט לפי"ז בדעתם שה"ה לענין הפטורים של פאה והפקר והקדש דתלי גם כן במירוח. [ומזה יצא הגר"ח לדון בדינא דלקוח לאחר מירוח, וכפי שיבואר בע"ה בהמשך הדברים].

ויש להוסיף שאכן כן משמע מפשט דברי הרמב"ם גם לענין פטור הפקר והקדש (מתנות עניים ב,יא; מעשר ג,כ כה) שהשעה הקובעת באלו היא שעת המירוח ולא שעת ראיית פני הבית. ודלא כשיטת הר"ש הנ"ל [ויש להעיר שהמשל"מ והגר"ח לא הזכירו כלום מהר"ש ומהרמב"ם לענין הפקר והקדש], והיינו כשיטתו הנ"ל לענין הקדימו בשבילים, דשעת מירוח היא הקובעת.²

ב כאמור, הגר"ח קישר נידון זה דהקדים המעשר לתרומה אחר מירוח קודם ראיית פני הבית עם דינא דלקוח, שנקט דהמירוח חשיב גמר חיוב. ואולם המשל"מ לא הזכיר מזה כלום. ויתכן שנקט שהיא סברא פרטית בדין הקדימו בשבילים וכתירוץ הראשון בתוס' בשבת שבעצם היה לן לחייב אף קודם מירוח לולא גוה"כ, ועל כן דיינו אם נפטור כשלא היה כרי כלל, אבל אם כבר נתמרח לא פטרינן כיון שמעתה יכול לבוא לירי חיוב בראיית פני הבית. [ויתכן עוד שדין זה לא תליא בעצם ב'גמר מלאכה' אלא בגוה"כ ד'ראשית דגן' כמוש"כ הרמב"ם שם ולא הזכיר כלל גמר מלאכה, וגם לא נתן טעם שכבר נתחייבו בתרומה. ושמא לכך נקט שם לשון 'דישה' ולא מירוח, דהכל תליא בשם 'דגן' ולאחר הדישה כבר איקרי 'דגן' ולא 'שיבילים'. עוד קודם החלוקה הכרי].

ולפי דרך זו יש מקום לומר שמה שתלה הרמב"ם ההפקר וההקדש בגמר מלאכה, קאי על פירות העשויים למכור בשוק שכתב בתחילת הפרק שם שחיובם בגמר מלאכה [וגם בסתמא אם מקדיש או מפקר, הרי לא היה בדעתו מראש להכניסן הבית], אבל כשדעתו להוליק לביתו יתכן ושעת הכנסה לבית היא הקובעת. גם י"ל דמדרבנן מיהא חייב לעשר במפקיר לאחר מירוח אף אם בדעתו להכניסו לביתו, וכמו שצדד הר"ש שם, וכ"כ בספר יראים (קט). וכ"כ החזו"ן (מעשרות ג,ח יא) בדעת הרמב"ם.

א אמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר 'בערתי הקדש מן הבית'. ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר 'ואכלו בשערין ושבעו' (ב"מ פז-פח). ופירשו התוס' שמודה רבי ינאי שהחצר קובעת מדרבנן כמבואר בכמה משניות, רק סובר דמדאורייתא אין חיוב אלא בראיית פני הבית. ולהלכה, פשטות דברי הרמב"ם (מעשר ד,א-ב) מורים שנקט כרבי ינאי שהחיוב מן התורה חל רק בכניסה לבית, ואילו החצר אינה קובעת אלא מדרבנן כשאר הדברים הקובעים מדרבנן כגון המקח והאש והמלח (ע"ש ג,ג). וכן כתבו הכס"מ (ג,ד) והש"ך (יו"ד שלא, פג בנקודות הכסף). ודעת הגר"א (שם) והחזו"ן (מעשרות ה,ז) שהרמב"ם פסק שחצר קובעת מהתורה כבית (ערמב"ם ד,ז) כרבי יוחנן.

והנה בריש מסכת מעשרות שנינו שני זמנים למעשרות; ישנו זמן התלוי בשלב מסוים בגידול הפרי, שמאז נחשב 'פרי' ו'אוכל' שאפשר להפריש עליו תרומות ומעשרות [בתלוש], והוא הנקרא 'עונת המעשרות'; התאנים משיבחילו, הענבים והאבשים משהבאישו וכו' התבואה והזיתים משיכניסו שליש (כמפורט במשניות ב-ד שם). ואעפ"י שאפשר להפריש מאותה שעה - אין חיוב, ומותר מדין תורה לאכול אפילו אכילת קבע בלא הפרשה [ומדרבנן אסורה אכילת קבע]. ויש זמן נוסף המחייב להפריש תרומות ומעשרות - משעה שנעשה 'גורן' והוא הקרוי 'גמר מלאכת הפרי'; הקשואים והדלועים משיפסקו וכו' התבואה משימרח [כדכתיב 'דגן' - דיגונך, שיתמרח בכרי] וכו' (כמפורט במשניות ה-ח). והרי עולה השאלה מאליה: היאך מקיימים רבי ינאי ורבי יוחנן דברי המשניות המחייבות במירוח הכרי וכד', הלא לדבריהם אפילו לאחר גמר מלאכה אין חיוב לעשר כל שלא ראו הפירות פני הבית או החצר. ואכן בסוגיא שם הקשו מדברי המשניות והברייתא ופירשו בתירוץ אחד אליבא דרבי ינאי 'משיפסקו' דתנן - בבית, 'משתגמר מלאכתן' - מלאכת הכנסתן לבית. ואבעית אימא כי קאמר רבי ינאי בזיתים וענבים דלאו בני גורן נינהו אבל חטין ושעורין גורן בהדיא כתיב ביה.

נמצא אפוא שלפי התירוץ הראשון אין חילוק בין המינים אלא לעולם ראיית פני הבית לרבי ינאי הוא הזמן המחייב במעשר ולא קודם לכן [ודוקא אם היה גם כן 'גמר מלאכה' אבל הכנסה לבדה לא, כדאמר רב הושעיא (ברכות לא). מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר. וזוהי 'הלכה פסוקה' כדאמרין בברכות שם]. ולפי התירוץ השני, בדברים שיש להם 'גורן' כגון חטים ושעורים - גמר המלאכה בשדה מחייב, ובדברים שאין להם גורן ההכנסה לבית מחייבת.

ו **במזה** שאמרו 'בזיתים וענבים' משמע שחייבים הם בתו"מ מדאורייתא, דהא בחיוב דאורייתא מיירי רבי ינאי ורבי יוחנן כאמור. ואף שלדעת רוב הראשונים אין חיוב דאורייתא אלא בדין תירוש ויצהר, וכתב הרמב"ן בפירוש התורה (משפטים, ראה) דהיינו יין ושמן דוקא ולא ענבים וזיתים - כבר עמדו על כך הראשונים שם; ורש"י פירש שאף זיתים וענבים בכלל 'תבואה' הלכך מעשר שלהם מן התורה. והרמב"ן בחדושו תמה על כך והסיק לצדד עפ"י

א כן מפורש ברש"י פסחים ט. וריטב"א קדושין מו: וכ"מ בתוס' מנחות סז: ד"ה כד. וכן מורה פשוט לשון הברייתא (בב"מ פח): 'גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתן', משמע דקודם גמר מלאכה אינו חייב משום טבל כלל, אף לא באכילת קבע.

משא"כ אכילת עראי שריא אף לאחר שנתחייבו במעשר, דאכילת עראי אינה סותרת את חיוב הפרשה. ומה שאסור לאדם לאכול עראי אחר כך זהו רק משום איסור טבל ולא משום חיוב הפרשה, ואיסור טבל לא חל אלא בראיית פני הבית. הלכך להאכיל אכילת קבע לבהמה אסור אף קודם ראיית פני הבית דהא נתחייב בהפרשה וכשם שאסור להפקיר כך אסור להאכיל אכילת קבע, ומאידך האכלת בהמה אכילת עראי מותרת אף לאחר ההכנסה לבית דהא אין לבהמה איסור טבל [וצ"ל דלא ס"ל להרמב"ם כדעת התוס' (ביבמות סו: ושאר דוכתי) שטבל אסור בהנאה של כילוי מדין תורה:] ורק משום חיובא דמעשר אתינן עלה ומצד חיוב הפרשה אין איסור אכילת עראי כנ"ל, ורק לאדם אסורה אכילת עראי מדאורייתא משראו פני הבית משום איסור 'טבל'.

ופירש שם הגרי"ז דהיינו טעמיה דהרמב"ם דדין הקדש והפקר ודין מעשר - שהקדימו - ללוי תלויים הם במירוח [כנ"ל] ולא בראיית פני הבית - כי דינים הללו תלויים בשעת חלות חיוב הפרשה והחיוב חל בשעת מירוח, ורק איסור טבל הוא דלא חייל אלא בראיית פני הבית.

אכן, אם כי הדקדוקים ברמב"ם מתחווים לפי יסודו [וי"א דלא דוקא הוא. ע' בדרך אמונה שם], אבל עצם היסוד שאיסור טבל לחוד וחיוב הפרשה לחוד, הוא דבר מחודש עד מאד ולולא שאמרו רבנו הגרי"ז אי אפשר לן לאמרו.

ג ועל כן נראה לבאר שיטת הרמב"ם בדרך אחרת, ויסוד הדבר בספר מקדש דוד (זרעים נו) שדקדק שינוי לשון הרמב"ם ממימרא דרבי ינאי, שכתב (מעשר ד, א) 'אין הטבל נקבע למעשרות מן התורה עד שיכניסנו לביתו' [ולא כלשנא דר' ינאי 'אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית'], ומה פשר שינוי לשון זה. ועוד הלא לכאורה המושג 'קביעות' למעשר מצאנוהו רק בדיני דרבנן לענין ששה דברים הקובעים (שמנאם הרמב"ם לעיל ג,ג): 'החצר והמקח והאש והמלח והתרומה והשבת' ודברים אלו קובעים מדרבנן (כמוש"כ הרמב"ם ד,ב), והיינו משום שחכמים חילקו בין אכילת עראי לאכילת קבע, ודברים אלו קובעים את האכילה להאסר, ואם כן לכאורה אין מובן מה ראה הרמב"ם להזכיר ענין 'קביעות' לדין ראיית פני הבית שהוא מדאורייתא [וע' בהגר"א יו"ד שלא ס"ק קלד דכלפי חיוב מעשר דאורייתא אין מושג חלוק לעצמו של 'קבע' אלא אך חיוב]. וכתב המקד"ד שלמד כן הרמב"ם מדקדוק לשנא דרבי יוחנן שחלק על ר' ינאי ואמר 'אפילו חצר קובעת' - הרי שנקט לשון קביעות הגם שהנידון הוא בעיקר החיוב דאורייתא, כאמור. אלא דהא גופא צריך באור.

ג וכן כתב להוכיח הנוב"י (תנינא או"ח קלד ד"ה והנה ראיית) מדקדוק לשון הרמב"ם בהל' איסור"מ (ה,ט). ולכאורה היה לו להוכיח מדברי הרמב"ם המורים להדיא דשרי להאכיל טבל לבהמה אכילת עראי.

ד ונראה שאיסור אכילת קבע לבהמה אינו אלא מדרבנן, דמהיכי תיתי לחלק מדאורייתא בין אכילת קבע לעראי שזו אסורה וזו מותרת. ואם נפרש דברי הרמב"ם בה"כ דקאי על סתם פירות שדיבר עליהן בריש הפרק הנאסרים בגמר מלאכה ולא בהכנסה לבית, שלא היה בדעתו בשעת מירוח להוליכן לבית [שזה רוב הפירות שבעולם], לא נצטרך לחדש חילוק בין אכילת קבע לבהמה לעראי דאדם אלא הכל דין אחד הם.

ה גם צ"ע הילפותא מ'בערתי הקדש מן הבית', דבפשוטו הלימוד הוא דחובת ביעור אינה אלא משעה שהגיעו הפירות לבית ולא מקודם לכן (וכ"ה בלבוש יו"ד שלא) והרי לדרך הגרי"ז [וכן לדרך דלהלן בפנים] הלא חלה חובת ביעור משעה שחייב לעשר הפירות דהיינו משעת מירוח. ושמא נאמר שהוא דרש מיתור הלשון ולא ממשמעותיה דקרא, 'הקדש מן הבית' - שהוקדש המעשר מכח הבית ועל ידו (ע' בפירוש ראב"ן), כלומר דהבית גרם לקודש שיעשה, ולעולם עצם הביעור מחויב אף מקודם. ויותר ממתבר לפרש שחובת ביעור תליא באיסור טבל, אבל כל זמן שמוותר לאכול בלא להפריש, אינו חייב לבער אעפ"י שכבר חל חיוב הפרשה בעצם. והוא גופא מה דליפנין מ'מן הבית', דכיון דאינו חייב לבער אלא מן הבית, מזה משמע דליכא איסור טבל עד לאותה שעה הגם דאיכא חיוב הפרשה משעת הגורן. ועיקר סברת הגרי"ז כתב בפני יהושע ביעור (יג) שיעקר חיוב הפרשה חל במירוח אלא שאין חייבים משום טבל עד שיראה פני הבית. ובוהו יישב קושיא זקנו אמאי לא משכחת לה אפשרות המתת תו"מ ביו"ט כאשר מירוח מערב יום טוב והכניס הביתה ביו"ט - כיון דהחיוב חל כבר מעיו"ט.

מעתה יש לנו לעמוד על טעם הדבר: הלא כיון שהחיוב חל רק בראיית פני הבית, בדין הוא שכל הדינים הפוטרים ייקבעו לפי שעת חלות החיוב ולא לפי המירוח, שאם בשעת חלות החיוב דהיינו כניסתם לבית נמצאים הפירות ברשות הקדש שוב לא יחול עליהם חיוב [כדברי הר"ש], וכן אם הופרש מהם מעשר ללוי קודם הכניסה לבית, שוב לא חל על המעשר חיוב תרומה גדולה [כהתוס' בשבת]. ועוד, הלא רש"י פירש בסברת רבי ינאי (פח. ד"ה עינוי בתאנתו) שעד שיכנס לבית לאו גמר מלאכה הוא. ובדואי דבריו בנויים על המשך דברי הגמרא שם 'הכנסתן לבית זהו גמר מלאכתן', הרי לפי זה ברור שהמירוח בשדה לא חשיב גמר מלאכה עד הבית, וא"כ מה טעמם של הרמב"ם והתוס' בביצה שדיני הקדש והפקר ומעשר - שהקדימו תליין במירוח.

וברעת התוס' בביצה פירש הגרא"ו (בקובץ שעורים ביצה) שהמירוח הוא סיבת החיוב ואילו ראיית פני הבית היינו זמן חלות החיוב בפועל, כלומר המירוח הוא הגורם המחייב בשעת ראיית פני הבית. ובחזו"א (מעשרות ד,כד) ביאר בדרך זו: מצד תיקון הפירות כבר נגמר חיובם בשעת מירוח, רק מצות הפרשה שעל הגברא לא חלה עד ראיית פני הבית, שהצריכה תורה הכנסה לבית מצד השלמת שמחת אסיפה של הבעלים אבל לא מצד תיקון הפרי.

אולם נראה שהרמב"ם רוח אחרת עמו בהאי ענינא. ונקדים דרך הגרי"ז המחודשת ואחר כך נבאר הדברים בדרך אחרת, באופן שיבאו דברי הרמב"ם ודקדוקי לשונות הגמרא והרמב"ם על מכונם -

ב הנה סוגיין דעלמא דמדאורייתא אין חילוק במעשרות בין אכילת קבע לאכילת עראי, אלא משעת גמר מלאכה או ראיית פני הבית [לר' ינאי] אסורים הפירות אף באכילת עראי וקודם לכן מותרים לגמרי, אבל מדרבנן נאסרה אכילת קבע לאדם אף קודם גמר מלאכה [דלמא אתי למסרך. שו"ת הרשב"א א"א שסא], ואולם אכילת עראי של אדם וכן אכילת קבע לבהמה מותרת. ופרש"י (בברכות לא. ובכ"מ. וכן נקטו התוס' וש"ר בכמה מקומות) דאכילת קבע דבהמה חשיבא אכילת עראי. ואולם מדברי הרמב"ם דקדק הגרי"ז שמחלק בין אכילת עראי דאדם לאכילת קבע דבהמה, וגם באכילת בהמה גופא מחלק בין קבע לעראי, שלענין אכילת עראי דאדם מפורש ברמב"ם (ג,א-ב) שהיא מותרת עד ראיית פני הבית [בגומר פירותיו ע"ד להוליכן לבית], ואילו לענין אכילת בהמה כתב (בה"כ) שלאחר גמר מלאכה אעפ"י שלא נקבעו למעשר לא יאכיל לבהמה אכילת קבע עד שיעשר - משמע שאכילת קבע דבהמה אסורה משעת מירוח שלא כאכילת עראי דאדם המותרת עד הכניסה לבית. ועוד כתב: 'ומותר להאכיל לבהמה עראי מן הטבל ואפילו בתוך הבית'. הרי שאכילת קבע דבהמה חמורה מאכילת עראי דאדם לאסור אף קודם ראיית פני הבית, ומאידך אכילת עראי דבהמה קילא מאכילת אדם דאף לאחר שנכנסו לבית מותר. וצ"ע מה מקור דבריו ומה סברתו.

ופירש הגרי"ז שדקדק הרמב"ם מלשון המשנה בפאה (א,ו) 'לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח וכו' ומאכיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרח' - נקט התנא רק 'מאכיל לבהמה' ולא כתב אוכל אכילת עראי, ואמנם כבר עמדו המפרשים וכתבו דלאו דוקא הוא אלא נקט התנא חדא וה"ה לאידך. אבל הרמב"ם מפרש דדוקא הוא, ופירש הגרי"ז ששני דינים נפרדים המה: חיוב הפרשה ואיסור טבל; משעת מירוח וקודם ראיית פני הבית אכתי לא חל איסור טבל אבל כבר נתחייב בהפרשת תו"מ במירוח, הלכך כשם שאסור לו להפקיר באותה שעה בלא שיעשר כך אסור להאכיל לבהמה אכילת קבע, ולא משום איסור טבל - דאכתי לא חייל - אלא משום חיובא דמעשר הוא.

מדוקדקת מאד, כי באמת חל כבר איסור טבל בעצם משעת מירוח, אלא שכל עוד לא ראה הטבל הזה פני הבית לא נתחייב בהפרשה עובר לאכילתו שהרי אין כאן אכילת קבע המחייבת.

ובזה יובן גם כן דקדוק הגרי"ז הנ"ל בשיטת הרמב"ם, שלבמה אסור להאכיל כבר משעת המירוח ורק האדם הותר עד ראיית פני הבית, שהרי רק אצל האדם אכילת הבית בלבד מוגדרת כאכילת קבע מן התורה אבל גבי אכילת בהמה כך לי בבית או בחוץ, הלכך אכילת קבע שלה שייכת כבר משעת מירוח [ואכילת ארעי דידה מותרת אף בבית כמוש"כ הרמב"ם וכפי שדקדק הגרי"ז].¹

נמצא אם כן שלפרש"י יסוד דין ראיית פני הבית הוא גמר מלאכה [אם כפי הר"ש והתוס' בשבת כפשוטו ממש, שאין גמר מלאכה אחר אלא עם ראיית פני הבית, אם כהתוס' בביצה שהוא דין 'גמר' נוסף על גמר מלאכת הפירות, המיחל חיוב הפרשה בפועל על האדם], ואילו בשיטת הרמב"ם נראה שהוא גדר קביעות האכילה, כאמור. ויש לראות שרש"י ורמב"ם הולכים לשיטתם בשתי מחלוקות; -

א. שיטת רש"י (בפסחים ט: וע' גם ברש"י בב"מ שם) שלרבי ינאי אין מועיל מירוח התבואה לאחר שנכנסה לבית במוץ שלה, כיון שדרך המירוח לעשותו בגורן בשדה קודם שנכנסו הפירות הביתה. ואילו הרמב"ן בב"מ הוכיח שמועיל מירוח התבואה גם אם נכנסה לבית במוץ שלה. וכן משמע ברמב"ם (מעשר ג,ו). וכפי שדקדק כן הרמב"ן שם מדבריו. וע"ע בנידון זה בהרחבה בספר אפיקי ים ח"ב כח כט). ובמאי פליגי - נראה שלרש"י לשיטתו שההכנסה היא מסדר גמר מלאכת הפירות, שפיר יש לומר שאם שינה מן הסדר אין כאן גמר מלאכה באופן הרגיל [או כפרש"י בפסחים שרגע ראיית פני הבית היא הקובעת, ובאותה שעה לא נגמרה מלאכתם, ואילו אח"כ כשנגמרו לא ראו פני הבית שהרי הם בתוכו]. ואולם הרמב"ם לשיטתו שענין ההכנסה לבית אינו שייך לגמר מלאכה אלא לקביעות האכילה, הלכך אין שייכות בין המירוח להכנסה, ושפיר אפשר להם להעשות בחילוף, דסו"ס איכא גמר מלאכה ואיכא קביעות אכילה, מה לי אם זה קדם או זה.

ב. מחלוקת נוספת תוסבר לשיטתם, דהנה תנן (בתרומות א,י) אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, וכן להפך. ובתוס' אנשי שם הביא מרש"י בנדה (מז:): שהאיסור הוא גם מפירות שראו פני הבית לפירות שלא ראו פני הבית, שהרי זה כמדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה. ובמקדש דוד (נה,ב) הביא מהריטב"א ביומא (י) שצדד להתיר". וברמב"ם (תרומות ה,ה) מדויק להדיא שאין ראיית פני הבית קובעת בזה מידי אלא הכל תלוי בגמר מלאכה. וכך דייק בספר דרך אמונה שם (וכן הביא מהמאירי בקדושין). והדברים מובנים לשיטתם; לרש"י שההכנסה לבית היא שלב בגמר מלאכה, הרי זה נכלל בדין המשנה דאין תורמין על דבר

¹ וצ"ב מהו הקובע את אכילתה, דהא ודאי אין שייך בה מלח ואור וכד'. וערמב"ם שם שמאכילה פקעי עמיר עד שיעשה חבילות. [עובדא אתא לידן באדם שהיתה לו עז והיו לו טבלים בביתו וביקש להאכילה בשבת, ואיכא לספוקי אם שבת קובעת לאכילת בהמה אם לאו. (ואם אינה קובעת, צ"ל דהא דטבלים מוקצה בשבת, וסתמא דמלתא משמע אף בדברים הראויים למאכל בהמה - משום דעריא בהמה לא משווי עליהו שם מוכן, דסתמא אינם עומדים לנך). ויסוד הספק הוא האם קביעות השבת משום שאכילת שבת היא מצוה ועונג ולכן קובעת חשיבות לעצמה וא"כ הלא היא זה שייך אלא באדם, או דלמא השבת נותנת חשיבות על כל מאכלה, ואף כלפי בהמה. ושמועתי מהגרמב"ם שליט"א לידן לפמוש"כ הרמב"ם (מעשר ה,כא) שלאחר שעברה השבת לא יכלו למוציא שבת עד שיעשרו, הרי דלא מטעם האכילה דשבת אלא המאכל עצמו נקבע]. והנה מדכתב הרמב"ם שאכילת עראי מותרת בהמה, לכאורה אין מסתבר שקבע בהמה אסור מדאורייתא, שהיכן שמענו מדאורייתא חילוק בין קבע לארעי באכילת בהמה [וכמש' דלא מחלקין מדאורייתא באדם קודם ראיית פני הבית אם אוכל בדרך קבע או בארעי]. ומסתבר אם כן שלהרמב"ם אכילת קבע דבהמה אסורה מדרבנן. נמצא אם כן שאין חילוק מהותי בין אכילת אדם לאכילת בהמה אחר מירוח קודם ראיית פני הבית, שהרי אף האדם אסור מדרבנן באחד משני דברים הקובעים, אלא שבבהמה הקביעות מוגדרת באופן אחר. ורק קודם מירוח איכא חילוק, דבהמה הותרה אכילת קבע הגם שבאדם אסור.

² אך בריטב"א ('החדשים') לב"מ פח. נקט בפשיטות לאסור. ונראה דביומא הביא כן בשם ר"י שנתפך בזה, אבל הוא גופיה לא ס"ל כן.

עוד הביא המקד"ד מפירוש המשנה לרמב"ם (תרומות ה,ג): 'העיקר אצלנו שאין הטבל מתחייב במעשרות עד שיראה פני הבית שנאמר 'בערתי הקדש מן הבית' וכל הפירות הנאכלים בגנה או בשדה אינו חייב במעשרות לפי שהוא אכילת עראי - הרי הגדיר דין תורה זה דראיית פני הבית ב'אכילת קבע'. הרי רואים אנו בשיטת הרמב"ם דבר חדש; לעולם חיוב הפירות חל במירוח לגמרי [ודלא כגדרי הגרא"ו והחזו"א שחלה רק סיבת חיוב בלא החיוב בפועל או חל חיוב על הפירות ולא על הגברא] והרי הפירות טבולים מאותה שעה [דלא כיסוד הגרי"ז ששם 'טבל' חל רק בראיית פני הבית], רק ילפינן שלא אסרה תורה את הטבל אלא באכילת קבע, וגדר קבע מן התורה לענין זה היינו כשראה פני הבית.

ובן יש לדקדק מדברי הרמב"ם (ג,ג): 'אחד משהו דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח וכו' - כן הגרסה בדפוסים האחרונים, ואולם בכתבי היד ודפו"י הגרסה 'הבית, והמקח' - הרי מנה הבית עם שאר הדברים הקובעים. וכמו כן כשהזכיר (ברפ"ד) את דין ראיית פני הבית כתב (בה"ב) 'יראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו כמו שביארנו מפי השמועה, אבל אם נקבע בשאר הששה דברים שמנינו אין לוקין עליו וכו' - הרי קשר ודימה דין הכניסה לבית שקובע מן התורה עם שאר דברים הקובעים מדרבנן. [וכן בהמשך (בה"ז) 'כשם שהבית קובע למעשר כך החצר קובעת למעשר'] - מכל זה מוכח כדברי המקד"ד שהרמב"ם למד דדינא דר' ינאי ענינו משום קביעות האכילה ולא משום חלות חיוב מעשר, דהחיוב חל כבר במירוח וכדאייתא בכל דוכתא דהמירוח הוא הקובע והמחייב. וזהו שנקט הרמב"ם בדין הקדש והפקדו ודין הקדים המעשר ללוי, שכל אלו תלויים במירוח - שהרי דינים אלו נקבעים לפי שעת חלות חיוב הפירות בהפרשה וחלות איסור טבל, והיינו במירוח [ורק שתוכן איסור הטבל הוא שלא לאכלו אכילת קבע, והיינו רק לכשראה פני הבית].

ולפי זה מבוארים דברי הרמב"ם לשיטתו, במה שפסק (ג,ב) כפשט לשון המשנה (מעשרות א,ה) 'במה דברים אמורים [דבגמר מלאכת כל פרי ופרי נעשה 'גורן', כדמפרש ברישא] במוליק לשוק אבל במוליק לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו' - כלומר, דינא דר' ינאי שצריך ראיית פני הבית הוא רק אם דעתו להוליכו לביתו ולא בשדעתו למכור בשוק. ולפי האמור הרי הטעם מיושב, דאימתי אמרינן שראיית פני הבית היא העושה אכילתו קבע, רק אם כוונתו להביאם לבית לאכלם שם, אבל אם כוונתו להוליכם לשוק, אז אין הקבע תלוי בהולכה לבית שהרי לא מיועדים הפירות לבית. [וכבר נתקשו הראשונים טובא (ע' ר"ש ורא"ש מעשרות שם ובתור"פ וריטב"א בב"מ שם) על סוגית הגמרא שמקשה על ר' ינאי מרישא דהך מתניתין ומעמידה בגומר מלאכתם בבית, והלא מפורש בסיפא דלא מיירי ברישא במוליקם לבית. וכבר האריך טובא בשיטות הראשונים הגר"א קוטלר (במשנת ר' אהרן זרעים יח יט ובשו"ת ח"א מ).] אכן בשיטת הרמב"ם התבאר היטב הדבר לשיטתו, שכיון שחיוב טבל תלוי בקביעות האכילה על כן יש חילוק אם בדעתו להביאם הביתה או לאו].

ויש להוסיף בזה דקדוק גדול, שלא רק מלשנא דר' יוחנן משמע דמדין קביעות אכילה אתינן עלה כאמור אלא מלשנא דר' ינאי גופיה הכי משמע: 'אין הטבל מתחייב במעשרות עד שיראה וכו' - והלא הפירות הם המחוייבים במעשרות וממילא הם טבל, אבל לא 'הטבל' מתחייב, ואין זה דרך הלשון - אך לשיטת הרמב"ם הלשון

³ וכ"ה עפ"י בדיקת מחשב בבבלי ובירושלמי, לא נמצא לשון כיו"ב.

שלא נגמרה מלאכתו, אבל להרמב"ם אין זה ענין לגמר מלאכה אלא לאכילת קבע, אבל חיוב הפירות הושלם לגמרי כבר בגמר מלאכה, הלכך אין זה בכלל מדבר שלא גמור, ששניהם בשוה.

ד) לאור האמור נבוא לבאר שיטה יחידה בראשונים בהאי ענינא; הערוך (ערך 'טרקסמון' ו'דגן') מביא גירסה בגמרא בב"מ שם שלפיה לא אמר רבי ינאי אלא במעשר שני ובמעשר עני אבל בתרומה והמירוח-ראשון המירוח מחייב ולא ראיית פני הבית. ומקור הדברים הוא בפירוש רבנו חננאל [אשר סתם דברי הערוך דבריו הם] בלקוטים שבאוצר הגאונים בברכות (לה).

והנה הראנו במקום אחר בהרחבה^ט שלשיטת הרמב"ם יש חילוק יסודי בגדר איסור טבל בין פירות הטבולים לתרומה לפירות הטבולים למעשרות, דמלבד מה שאזהרותיהם חלוקות; הטבול לתרומה אזהרתו מ'ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה" כדאיתא בסנהדרין (פג); והטבול למעשר - אפילו למעשר עני בלבד - למדנו אזהרתו (במכות טז:): מ'לא תוכל לאכול בשעריך', וגם דיניהם חלוקים לשיטת הרמב"ם (ע' בהל' מאכ"א

ט ויש להעיר דמשמע שם מרש"י שמוטר להפריש מפירות שנכנסו להצר משומרת על טבל אחר, והלא לר' ינאי חצר אינה מחייבת מדאורייתא. ושמו נקט התם אליבא דריו"ח [ע"ש דריו"ח מפרש שם עלה מתני'. גם יתכן שסובר רש"י להלכה]. או כונת רש"י על טבל אחר שבחצר שמורה אבל לא על טבל שבבית.

י לפי דרך זו מובאר דלהרמב"ם איסור טבל דאורייתא הוא רק באכילת קבע, וגדר קבע הוא בראיית פני הבית [ולפינו דין זה מ'בערת הקדש', שרק אכילת קבע אסרה תורה], ויש לשאול אמאי במירוח למכור נאסרו בגמרא מלאכה אף באכילת קבע נפטרים אצל הלוקח מדאורייתא אבל לבעל הפירות אסורים מדאורייתא בלא שום קביעות, כ"כ הגר"ח. ואף לדעת החולקים (ע' אבי עזרי) עכ"פ אם מירח שלא ע"מ למכור אלא לאכול חוץ לבית, מסתבר דלכו"ע חייב מדאורייתא לעשר, אטו משום שעשויים למכור החומר דינה להאסר טבלם באכילת עראי. אכן הביאור הוא שדוקא בפירות העומדים להאכל בביתו לא נקבעו הפירות להיותם עומדים לאכילת קבע אלא משראו פני הבית, משא"כ כשאנינם עומדים להבאח לביתו.

אכן עוד צ"ע מאי פריך בגמרא על רבי ינאי מאיהו גרנן למעשרות ומוקים משיפסקו בבית, והלא י"ל בשופי' להם לענין גורן קאמר ואילו רבי ינאי בדין קביעות מיירי והם שני ענינים, והלא איכא ביניהו נפקותות רבות כגון הקדש והפקד וכד'.

ולענין ענין קבע ועראי כאן אינו בעצרת האכילה אלא קביעת הפירות להיותן עומדים ומזומנים לאכילה, ולפינו להן מ'דגנך'-דיגונך וכן מדכתב 'מגן מן הגורן' דהיינו גמר מלאכת הפירות להיותן עומדת ומזומנים לאכילה, ומאותה שעה שמוכנים הפירות לאכילה הוחלט איסורם. ולפי דרך זה גמר מלאכה ואכילת קבע חיי עניני הם, דאכילת קבע היינו אכילה הקובעת את הפירות ומאו נעשים טבל [ובלשונות הירושלמי (מעשרות דא), 'מהבהב שילבין באור - נטבלו; המקטף שילבין לעיסו לאוכלן מילוח - נטבלו'] ולר' ינאי לא חשיב גמר להיקבע אלא בכניסה לבית שם דרכם להיות נאכלים [ואולם אם בשעת מירוח לא חשב להוליסם, הרי אינם מחוסרים הנכסה מצד בעליהם]. והו דפריך מ'איהו גרנן למעשרות בקישואים ובדלועים משיפסקו ומשני משיפסקו בבית - שהוא גורן כלומר קביעות. וכ"מ בתירושין שני בגמרא דבמדי דאית ביה גורן א"צ ראיית פני הבית - משמע הגורן עומד במקום הנכסה לבית. וכן יש לשמוע מהא דאמרו (שם פט): ותרתי דקבעא ספיתא [מחלה] נמא לן, אמר רב מתנא דאמר קרא כי קבעם עמירי גורנה - הרי שקביעות ספיתא שתיים נמלה חשיבא [מדרבנן] כ'גורן' שענין שמוכנים הפירות אחר: הקבעת הדבר לאכילה.

וכן יש לדקדק בלשון רש"י (פח: ד"ה בענינים) 'כיון דלאו בני גורן ניהו כניסתו לבית קובעת שאין להם קביעות אחר'. הרי שהקביעות דניסיה לבית היינו 'גורן' [וכן לשונות הירושלמי ב"ה ב. יב: במירוח וראיית פני הבית 'גורן' למעשר]. ובה יבואר שאף רש"י נקט בר' ינאי לשון גמר מלאכה כאמור בפנים, נקט גם לשון קביעות (פח: ד"ה דמעילי - 'דאפילו הבית לא קבע ליה אלא כי מעילי ליה דרך שער ביאתו'). וכך מתפרשים כל לשונות הרמב"ם.

ולפי"ז יש להבין החילוק בין עונת המעשרות למירוח, דלכאורה אין מובן מהי תיתי שני זמנים, זמן של אפשרות לעשר וזמן של חיוב לעשר. אך נראה דלהרמב"ם עונת המעשרות הוא זמן חלות החיוב בעצם, וכדמשמע מפשט דבריו בפירוש המשנה (מעשרות פ"א א ב ה) שהוא הזמן שחל חיוב מעשרות מעיקר דינא דאורייתא, וכפשה המשנה: 'מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחו', אלא דילפינן מ'דיגונך' דכל עוד לא הוקבעו הפירות לאכילה במירוח מותרים באכילה [ודכל הנך דברים הקובעים, אינם קובעים אלא מדבריהם], וגמר המלאכה היינו הקביעות דאורייתא, וכן דעתו להוליכין לביתו - והנכסה לבית. וכן יש לדקדק מלשון הרמב"ם (מעשר ג, א) 'פירות משהגיעו לעונת המעשרות ונתלשו ועדיין לא נגמרה מלאכתן... מותר לאכול מן אכילת עראי' הרי הדגיש את ההתר' אבל האיסור פשוט מאליו, ואילו עונת המעשרות לא היתה מחילה חיוב מדאורייתא כלל הלא הו"ל לאשמעינן האיסור דרבנן המחודש, שמשגיגו לעונת המעשרות אסרו חכמים לאכול הפירות אכילת קבע - אלא משמע שבעצם חל החיוב מדאורייתא מיד בעונת המעשרות, רק כל עוד שלא נגמרה מלאכתם לא נקבעו הפירות לאכילה ואכילתם אכילת עראי, ואכילת עראי מהפירות אינה סותרת לחיוב תר"מ שחלה על כלל הפירות.

ומה שדין ההפקד וההקדש תלויים בשעת מירוח, י"ל דהיינו רק בפירות שנקבעים במירוח דהיינו שאין דעתו להנכיסם הביתה, שבאותה שעה הוחלט חיובם, והם סתם פירות שפחת בהם בפרק זה [ועוד אפשר שאילו אם במירוח היה דלתו להוליכין לבית אך כשנמלך ומפקח או מ'קדיש קודם שהכניסם, הרי חזר המירוח לחייבם]. וכ"מ בירושלמי (מעשרות ד, א) שאם האור קובע מדאורייתא ושלקו ברשות הקדש ופדאו והכניסו - פטור, הרי שהפעולה-הקובעת והמירוח שוים הם לענין הקדש, וכן לענין בהמה דמיירי הרמב"ם באותה הלכה, מיירי בפירות שאין להם הנכסה לבית [או שהאכלה בבהמה גופא מבטלת קביעות הנכסה לבית] וגמר מלאכה קובעת - וכנ"ל בהערת. ולענין מעשר שוקדיו שבבבליים יתכן גם כן דמיירי בסתמא שלא היה בדעתו בשעת מירוח להוליכין הביתה [ואין זו אוקימתא והוקה, י"כ סתמא דמלתא מותר מרובים ורק חלק מהם מיירד לבית, וא"כ במירוח תמני נראה שהכל נקבע, ורק אם מיירד כרי לביתו לא נקבע] ויתכן עוד שאמנם דין זה לא תליא בגמר מלאכה אלא בהו"כ ד'ראשית דגנך' וכנ"ל בהערה.

ומה שמשמע ברמב"ם שמשמע גמר מלאכה מותר לתרום, הגם שלא ראה פני הבית - י"ל דלענין תרומה מן הגמור תלוי בגמר מלאכה הפירות ולא בקביעותם לאכילה. וע' מנח"ש (ח"א נו, ו) שדקדק מלשונות הרמב"ם (תרומות ה, ה) מעשר ג, יג) שלענין ההתר לתרום מן הגמור סייג בבירית הגורן אע"פ שעדיין לא נטבל עד המירוח.

י-ט-כ; סנהדרין יט,ב; סהמ"צ ל"ת קנג), שהטבול לתרומה במיתה כדילפינן בסנהדרין שם, ואילו הטבול למעשרות בלבד אינו אלא באזהרה [ואף במעשר"ר אתה מוצא - כשהופרשה כבר תרומת מעשר, לשיטת הרמב"ם שאם עבר והפריש תרומ"ע קודם שהפריש המעשר תרומתו תרומה והרי עתה הפירות טבולים למעשר בלבד], מלבד זאת גם חלוקים הם בתוכן ענינם. ונביא כאן את עיקר הדברים;

ד הנה בספר אתון דאורייתא (ב) האריך להוכיח דבטבל פתיכי ביה התרומות והמעשרות. וסמך גדול לכך יש בדברי רבנו מנוח (חמץ ו,ו) שפירש לשון 'טבל' - עירוב. וחקר האתו"ד האם איסור הטבל איסור עצמי הוא או איסורו רק משום אכילת התרומות ומעשרות המעורבים בו. והראה שנחלקו בזה רש"י ותוס' ביבמות (פו.) שרש"י פירש דהטבל אסור משום תרומה שבו, והתוס' הקשו א"כ מדוע כהן האוכל טבל חייב והלא התרומה מותרת לו. על כן פירשו שהוא איסור עצמי משום טבל. [ובדעת רש"י י"ל כיון דסו"ס לאו תרומה ממש היא שהרי אכתי לא קרא שם עליה ולא הורמה, אף הכהן נאסר בה כזר. ומטעם זה לוקה כשאכל בין הכל כזית טבל הגם דהתרומה המעורבת אין בה כזית, דודאי כולא טבל חפצא דאיסורא, אלא שאיסורו משום לתא דתרומה שבתוכו].

וכתב באתו"ד ששיטת הרמב"ם כרש"י, שהרי כתב שהטבול לתרומה גדולה ולתרומ"ע במיתה ואילו הטבול למעשרות באזהרה גרידא [ודלא כהתוס' ביבמות דאיכא חיוב מיתה אף בטבל הטבול למעשרות] - הלא נראה שאיסור הטבל הוא משום המתנות דפתיכי ביה, הלכך תרומה שאיסורה לזר במיתה אף בטבלה דינו במיתה [ואף לכהן, כיון דאכתי לא הורמה התרומה ולא ניתנה לו] ואילו מעשרות שאין באכילתם לזר מיתה גם בטבלם ליכא מיתה. ויש להוסיף שכן מפורש בלשון הרמב"ם שם בסוף דבריו שהטעים החילוק בין אכילת הטבול לתרומה לטבול למעשר: 'שאין עון מיתה אלא בתרומה גדולה ותרומת מעשר' - הרי שאיסור הטבל הוא משום התרומה שבו. אלא דממילא נשאלת השאלה הלא קיי"ל מעשר ראשון מותר לזרים, ואם איסור הטבל הוא משום דפתין ביה המעשר כיצד יתכן איסור 'לאו' משום המעשר המעורב, בזמן שעל אכילת המעשר בעינו אין 'לאו'.

אכן נראה בשיטת הרמב"ם דדווקא בטבל לתרומה האיסור הוא משום תערובת הקודש בפירות, אבל כשהורמו התרומות, איסור הטבל למעשרות אינו משום תערובת המתנות אלא איסור חדש הוא שאסרה התורה את הפירות מפאת חיוב הפרשה שעדיין לא נתקיים.

והדברים מבוארים ברמב"ם, שכתב (מעשר ח,א) פירות שלא הורמה מהם תרומה הם הנקראים 'טבל', ואם הופרשה מהם התרומה [ת"ג ותרומ"ע] הרי הם חולין שאינם מתוקנים עד שיפריש מעשרותיו ויהו חולין מתוקנים. ודבריו מיוסדים על פי פירושו במשנה בדמאי (ז,ו. ע"ש בכס"מ), שכתב שאחר שהופרשו התרומות נקראים חולין שהרי ניטל הקודש מהם. ובאור עומק דבריו הוא כאמור, שאיסור הטבל מחמת התערובת שבו [שהוא כאמור עיקר שם 'טבל' - לשון עירוב] קיים בעצם רק בטבול לתרומה, אבל לאחר שהופרשו התרומות שוב אין כאן תערובת קדש וחולין רק נאסרה אכילתם מפני שמחוסרים הפרשה הלכך חשיב 'חולין' שאינם מתוקנים' גרידא ולא מלשון דפתין בהו מתנות.

וביארנו שם בהרחבה שהדברים תואמים עם דברי הרמב"ם בעיקר מהותם וענינם של התרומות והמעשרות, דהנה ברמזי המצוות בריש הל' תרומות הגדיר הרמב"ם את מצוות התרומות 'להפריש תרומה גדולה', 'להפריש תרומת מעשר' ואילו גבי מעשרות כתב (בריש הל' מעשר והל' מתנות עניים) 'להפריש מעשר ראשון בכל שנה ושנה הזרעה וליתנו ללוים', 'להפריש מעשר לעניים'. ופשר שינוי זה שבמעשרות הכליל את

הטבל למעשר שאיסורו מפאת חיוב הגברא, אזלינן ביה בתר חובת הגברא בראיית פני הבית.²

ולפי"ז יתמתק מאד הדקדוק המובא לעיל בלשון 'אין הטבל מתחייב מעשר עד שיתחייב פני הבית' - מהו לשון חיוב על הטבל והלא הטבל הוא תולדה מהחיוב, אך לפי ר"ח והערוך מדקדק היטב שהרי בטבל ממש הטבל לתרומות עסקינן שכבר נתמרח, והלא זהו עיקר שם 'טבל' להרמב"ם - פירות הטבולים לתרומה, וזהו דנקט 'אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית', שדליכא איסור משום המעשר עד שחל חיוב הגברא להפריש.³

(ה) לאור הדברים נבוא לבאר שיטת הרמב"ם בענין פטור לקוח ממעשרות, דהנה שיטת הריב"ם (בתוס' ב"מ שם ובכ"מ - ביישוב הסוגיות) והר"ש (פאה א,ו) דהא דפטרינן - מדאורייתא [דאילו מדרבנן חייב] - את הלקוח ממעשר מדכתיב 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' - ולא לוקח, היינו דוקא כשלקחם קודם מירוח דבשעת המירוח לא קרינן ביה 'זרעך', ודומיא דהקדש והפקד דפטרינן בכי האי גוונא, אבל אם בשעת מירוח היו אצל הבעלים ואח"כ מכרם - לא נפטר הלוקח שהרי כבר נתחייבו הפירות ושוב לא נפקעו. ושיטת ר"ת להפך, דדוקא אם לקחם לאחר מירוח נפטר אבל לקחם קודם מירוח חייב. והראשונים תמחו על שיטתו הלא כיון שכבר נתחייבו היאך ייפטרו. והנה דעת הרמב"ם (מעשר ב,א-ב) כרבנו תם, והראב"ד השיגו. אכן מבואר ברמב"ם [וכן דדד הרמב"ן] תנאי נוסף שלא אמרו רבנו תם, דדוקא אם בשעת המירוח היה בדעתו למכרו, רק אז נפטר הלוקח. ופירש הגר"ח שהרמב"ם לשיטתיה הוכרח לתנאי זה, כדי לתרץ קושיית הראשונים דאחר שנתחייבו הפירות במעשר היאך ייפקע חיובם, והנה לר"ת עצמו לא קשיא ליה הך קושיא שי"ל דסבירא ליה כדברי התוס' בשבת (קכו) שהחיוב חל רק בראיית פני הבית ועדיין לא הוקבע כלל חיוב על הפירות במירוח ושכן הוא גם לענין שאר הפטורים דהפקד והקדש דתלו רק בראיית פני הבית, ומיירי ר"ת שלקחן בין המירוח לראיית פני הבית, אבל הרמב"ם לשיטתיה שסובר שכל הדינים הפוטרים נקבעים לפי שעת מירוח, כגון הקדש והפקד ומעשר-שהקדימו וכנ"ל, על כרחו לומר שהמירוח גופיה צריך להיות מירוח של פטור, דמירוח על דעת למכרו. עד כאן מדברי הגר"ח. אך בחזו"א (בגלינות הגר"ח) השיג דמשמע דרבנו תם פטר את הלוקח לאחר ראיית פני הבית, ואחת מהוכחותיו היא דהלא בר פלוגתיה דר"ת הוא הר"ש שתמה עליו מסברא כנ"ל, והלא הר"ש עצמו סובר דמירוח דאמרינן בכל מקום היינו ראיית פני הבית, ואם ר"ת דיבר רק בלקח קודם ראיית פני הבית מאי קמתמה עליה, הלא היינו כקודם 'גמר מלאכה' - אלא ודאי ידע הר"ש דר"ת מדבר אף לאחר ראיית פני הבית. ואכן קושיא אלימתא היא, ומעתה צריכים אנו ליישב סברת ר"ת מקושיית הראשונים, וכן יש לנו להבין מדוע הרמב"ם נטה מדעתו והצריך שהמירוח גופיה יהא מירוח ע"ד למכרו.

אכ"ן בדעת ר"ת ביארו אחרונים לנכון (ע' אחיעזר ח"ב יד ותורת זרעים פאה) דשאני פטור לקוח דאינו פטור בחפצא דפירות

יג ולפי האמור שמה שחייב במעשר ראשון זהו רק משום התרומה דע דפתיכא ביה אבל המעשר מצד עצמו תליא בראיית פני הבית [ואין פירושו משום דקרא מיירי רק במעשר שני ועני, דהא בפירוש דרשב"ם (במשנה מעש"ש ה,י) קרא ד'בערתי' על כל המתנות, כולל תרומה], לפ"ז מיושבת קושיית הא"ש (תרומות ה סוף הלכה ד) על הערוך מהירושלמי (פ"ק דערלה) דאמר ר' ינאי אין שנטעו תוך הבית פטור מן המעשרות דכתיב היוצא השדה - הרי דיליף מהאי קרא לפוטרו גם ממעשר ראשון. אך להאמור ל"ק דאמנם הגדל בבית פטור ממעשר ראשון מהאי ילפותא וממילא ליכא גם תרומה"ע [וכמו 'לקוח' לשיטת מהרי"ט שהוא פטור רק במעשרות ואעפ"כ אין בו תרומה"ע], אך כשנמרה מלאכתו בשדה באופן שמיועד להתחייב במעשרות לכשיראה פני הבית, כבר פתיכא ביה מעתה תרומה"ע, ועל כרחך צריך להפריש ממנו מעשר קודם האכילה.

יד ומובן לפי"ז מה דאמרינן בכל דוכתא דהכהנים מקבלים תרומה בגורן (ע' מכות י. ככהנים שמתחברין לחלוק תרומות בבית הגרנות', חולין קלד ועוד. וכ"פ הרמב"ם תרומות יב,ז שאין ישראל חייבים להטפל בתרומה ולהביאה מן הגורן לעיר אלא כהנים יוצאין לגרנות וישראל נותנים להם חלקם (שם), ואמרינן בירושלמי (מובא בתוס' ב"מ יא:) חזקה אין הגורן נעקר ממקומו א"כ הופרשה עליו תרומה גדולה, משא"כ בשאר מעשרות שאינם ניתנים בגורן דוקא כדמבאר בירושלמי שם.

הנתינה בהגדרת המצוה משא"כ בתרומות, מתבאר עפי"מ"ש בספר מרגינתא טבא (על סהמ"צ שרש יב. יעו"ש שני נוסחאות. וכע"ז כתב במנחת שלמה ח"א לו) לתרץ השגת הרמב"ן על הרמב"ם שלא מנה ההפרשה והנתינה כל אחת בפנ"ע, דמצות תרומה עיקרה בהפרשה ובהרמת תרומה לה', ואילו הנתינה לכהן באה 'משלחן גבוה', דנתנו ה' לכהנים להיות ממונם [כלשון הרמב"ם פי"ב תרומות הי"ט - ובגמרא לא נאמר כן גבי תרומה]. לא כן במעשרות עיקר ענין המצוה הוא בנתינה ללוי או לעני, ואילו ההפרשה מסתעפת מהנתינה. וגם קראי דייקי הכי, דהלא בתרומות כתיב בכ"מ 'תרומת ה' וכן 'אשר ירימו בני' לה' וכיו"ב, הרי שעיקר מצוותן הוא הרמה לה', וה' הוא הנותן לכהנים כדכתיב 'נתתי לך ולבניך וגו' אני חלקך ונחלתך וגו'. לא כן במתנות הלויים כתיב 'ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד' - אין זכירתם משלחן גבוה אלא זכירתם מישראל חלף עבודתם [ומה דכתיב פעם אחת גבי מעשר 'כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללויים לנחלה' - כבר פרש"י עפ"י הספרי שהכתוב קראו תרומה משום תרומת מעשר שבה, כלומר שלכך צריך להרים המעשר, משום חלק קודש דפתיך בגוויה]. וכן איתא בספרי (קרח), כל מצות כהונה קנאן השם ונתנם לכהנים, וזו (- מתנת הלויים) חלף עבודתם. דברי ר' יאשיהו. הרי דהמעשרות עיקרם זכות ממון שניתנה ללויים מאת בני ישראל, שלא כתרומות שהיא מתנה לגבוה, וכהוראת הלשון 'תרומה' - הרמה והפרשה לה', דהכהנים אינם נוטלים מישראל חלף עבודתם אלא קנאו ה' ונתנו לכהנים. נמצא דבתרומות עיקר המצוה ההפרשה ואילו הנתינה טפילה לה ומסתעפת ממנה ולכך אינה נמנית לעצמה, ובמעשרות להפך; עיקר המצוה הנתינה ואילו ההפרשה טפילה. ולכך לא מנאן הרמב"ם להפרשה והנתינה בתרת'.

ובזה מתבאר היטב דקדוק הלשון ברמזי המצוות [שכפי שראינו כמה פעמים, ברמזים אלו מגדיר הרמב"ם את קיום המצוה ותורף עניינה המכוון, שלא כבגוף ההלכות שמבאר את מעשה המצוה]² שבתרומות אין הנתינה מעיקר צורת המצוה, משא"כ במעשרות הנתינה היא תכלית המצוה.

ומוטעם היטב לפי"ז מה שבתרומות איסור טבל עניינו משום הקודש המעורב בו, שהרי כל עיקר מצות התרומה היא הרמת הקודש לה', משא"כ במעשרות אין כאן לתא דקדושה בעצם אלא רק ענין חיוב ממון ללויים חלף עבודתם, הלכך איסור טבל אינו מפאת התערובת אלא משום שלא קיים חובתו ליתן מתנותיו ללוי או לעני.

ועתה נבוא לבאר כוונת הר"ח שמחלק בין מעשר שני ועני לתרומה ולמעשר ראשון לענין דינא דר' ינאי, ונאמר שמה שכתב שמעשר ראשון מתחייב בראיית פני הבית, זהו משום התרומת-מעשר דפתיכא ביה, שהרי אסור להקדים התרומה"ע למעשר וכשהטבל טבול למעשר הריהו טבול ממילא לתרומה דבגוויה. ואם כן הרי הדברים יובנו היטב לפי ההקדמה האמורה ועל פי דברי החזו"א המובאים למעלה שבשעת מירוח חל החיוב בחפצא דהפירות ורק חיוב הגברא להפריש חל בראיית פני הבית לר' ינאי, ואם כן י"ל שכלפי איסור טבל לתרומות, שמהותו מפאת התרומה דפתיכא ביה, א"כ כיון שכבר נקבע חיוב הפירות בגמר מלאכה ממילא אסור לאכלם מחמת התרומה דפתיכא בגוויהו שהרי זוהי מהות איסור טבל דתרומה. משא"כ טבל למעשרות שמהותו רק משום חיוב ההפרשה ולא מחמת המעשרות המעורבים בפירות, הלא כל עוד שהגברא לא נתחייב בהפרשה - קודם ראיית פני הבית - ליכא איסור טבל. ובקצרה, הטבל לתרומה שעיקר איסורו משום החפצא דקודש המעורב, אזלינן ביה בתר חיוב הפירות החל במירוח, ואילו

יב ע' שיעורים ב,ד; ו,ב; יא,ג; כה,ד; סג,ע; ד,ד; צ,א; [ועע"ש ובאות ח דקדוק לשון הרמב"ם גבי נתינה בפטר חמור]; קיח,ג; קמא,ד; קסט,ב.

אבן כבר התבאר במק"א^{טו} ליתן טעם לשבח בסברת מהרי"ט עפ"י הנ"ל, דלענין פטורא דלקוח דהוא פטור בגברא ולא בחפצא דפירות אין לנו להשוות תרומה למעשר, דדוקא במעשר שיסוד חיובו משום מתנות ממון וטיבלו אסור משום שלא נתקיימה מצוותו, שפיר י"ל שהאיסור נחלק מאדם לאדם, דהלוקח שפטרנו תורה מלתקן ליכא גביו איסור טבל, משא"כ הבעלים שחייב - אסור, משא"כ תרומה שעיקרה הפרשה לגבוה ואיסור טבלה משום לתא דקודש דפתך בפירות, מסתבר שאין הדבר תלוי בחובת הגברא אלא כל שנקבע חיובו בשעת מירוח איכא תערובת קודש בפירות ואין מקום לחלק בזה בין אדם לאדם, הלכך אין לנו למילף תרומה ממעשר לפטור הלקוח, שהרי כפי באור האחרונים אין פטור 'לקוח' בעצם הפירות אלא פטורא דגברא הוא הלכך שפיר חלוק בזה מעשר מתרומה, דדוקא במעשר שעיקר דינו מחובת הגברא להפריש וליתן, שייך פטור לזה ולא לאחר, משא"כ תרומה שיסוד דינו בקודש המעורב בפירות, אין מקום לפטור לזה ולא לאחר.

ואם כן מעתה יש לבאר מדוע הרמב"ם הצריך שהמירוח יהא על דעת למכור, דנראה שהרמב"ם לא ס"ל חילוק מחודש זה של המהרי"ט בין תרומה למעשר, וכדעת הגר"ד הנ"ל ורוב המפרשים בשיטת הרמב"ם [והרבה דינים הביא בהלכות מעשרות ולא בתרומות], וכיון ששיטת הרמב"ם שיסוד מצות התרומה הוא בהרמת הקודש ואיסור טבל דידה הוא משום הקודש המעורב בפירות וככל הנ"ל, אם כן הרי אין מסתבר לפטור אדם זה ולחייב אדם אחר דהא יסוד החיוב בתרומה הוא בפירות גופייהו, ועל כרחו לומר שבלקוח איכא פטור בעצם הפירות ולא רק בגברא, דלא כבאור האחרונים הנ"ל בדעת ר"ת [וסובר שהלקוח פטור גם אם חזר המוכר וקנה^{יז}], וא"כ הלא תהדר קושית הראשונים דאחר שנתחייבו היאך ייפטרו - על כן הוכרח לומר לפי שיטתו דבעינן שבשעת מירוח יהא דעתו למכור, שאז המירוח גופיה הוא מירוח הפטור, וכמו מירוח שביד הקדש.

כפטורא דהקדש והפקדו אלא פטור הגברא הוא, שהרי אם חזר הלקוח ומכרו לראשון - מבואר בראשונים שחייב לעשר מהתורה ולא אמרינן כבר פקע חיוב הפירות ותו לא חייל, כיון שלא נפטרו הפירות בעצם אלא הלקוח הוא שנפטר. וביארו לפי"ז מה שכתב המנ"ח (שצה) שאם הלקוח הפריש [הגם דפטור מדאורייתא] וחזר ומכרו לבעלים - אינם צריכים לעשר. ומאי שנא מכל הפרשה בפטור שאינה פוטרת - אלא מוכח שהפירות עצמם לא חל בהם פטור רק הגברא נפטר, הלכך כל שהפריש חלה הפרשתו, וזהו דשאני פטור לקוח משאר פטורים שהם בחפצא דפירות ולפיכך הם תלויים בשעת מירוח שהוא גמר מלאכת הפירות ואז נקבע דינם בטבל, משא"כ לקוח שאינו פטור החל בעצם הפירות אלא הוא רק פטור בגברא, שפיר י"ל שאף אם מירחם הבעלים וכבר נתחייבו הפירות, סו"ס הלקוח נפטר כשלקחם^{טו}.

והנה המהרי"ט (בתשו' מג פה) חידש בישוב סתירת הסוגיות, דפטורא דלקוח משום 'תבואת זרעך' לא נאמר אלא במעשר אבל בתרומה חייב אף הלקוח מדאורייתא. והגריי"פ פערלא בספרו פרחי ציון על הכו"פ (פ"ה אותיות סה סז) כתב להוכיח שכן היא שיטת הרמב"ם, ודלא כשאר הראשונים דלא סבירא להו חילוק זה. וחוץ מהוכחותיו יש לדקדק כן לכאורה ממה שלא הביא הרמב"ם פטור לקוח בכל הל' תרומות רק בהלכות מעשר שלאחריהן. ואולם הגר"ד קרלינר (בשאלת דוד) תמה טובא על חילוק המהרי"ט, הלא דינים הרבה יש שנאמרו רק בתרומות או רק במעשרות וילפינן להו לתרוויהו דחד דינא להו בכל מילי, (וכמבואר בפיה"מ תרומות א,ה), ובמה נשתנה דין לקוח משאר דינים, לחלק בו בין תרומות למעשרות.

טז בשיעור קיח.

יז י"ל שכן משמע מדכתב שהגומרן למכור פטור מן התורה, ומשמע אף קודם שמכרן והם אצלו פטור [וכי' בתשו' הרשב"א ח"א שסא], וא"כ ודאי הוא הדין אם מכר וחזר ולקח. אלא שהגר"ח מפרש דהיינו דוקא כל עוד שבדעתו למכור אבל אם נמלך לאכול חייב מיד, וא"כ י"ל דה"ה אם חזר וקנה מהלקוח חייב. גם בר"ש (פאה א,ו) מבואר שאעפ"י שלוקח פטור רק בשעת מירוח והרי היה זה מירוח של פטור, מ"מ אם חזר וקנאו הבעלים חייבים.

טו ומ"מ אין להפריש מן הלקוח על פירות שגדלו אצלו כדאיתא ביו"ד (שלא, סא), וצ"ל דדינא דמן הפטור על החיוב אינו תלוי בחלות ההפרשה אלא בחיוב, דמעשה הפרשה שאינו מחויב לא מהני להפרשה המחויבת. וצ"ע. וע' תורת זרעים שם.

וע' בשעורי הגרש"ר קדושין מא שנטה מפני כן מדברי האחרונים הנ"ל. גם בספר אילת השחר (ב"מ ז) צדד להוכיח מרעק"א שלא חלה הפרשת הלקוח מדאורייתא. וכן הביא בחדושי הר צבי (ב"מ פח) מאשל אברהם. ובאו"ש (תרומות ב,יב) צדד כסברת האחרונים שהפרשת הלקוח הפרשה היא אלא שלדעתו אין סברא זו מתיישבת עם שיטת ר"ת, שכשם שלר"ת בלקיחה אחר מירוח נפקע החיוב הקודם, ה"נ יפקיעו שאפילו הפריש לא יהא תרומה כלל.

